

УДК 331.556.4:339

О. В. Кислицина,
аспірант Донецького національного
університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті визначено сутність міжнародної економічної міграції в широкому і вузькому значеннях; окреслено особливості цього процесу в умовах глобалізації світової економіки.

Ключові слова: міграція, міграційна система, глобальна міграція, міжнародна економічна міграція.

О. В. Кислицина
СУЩНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНОЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МИГРАЦИИ И ЕЕ
ОСОБЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье сформулировано определение международной экономической миграции в широком и узком значениях; выделены особенности этого процесса в условиях глобализации мировой экономики.

Ключевые слова: миграция, миграционная система, глобальная миграция, международная экономическая миграция.

O. V. Kyslytsyna
ESSENCE OF THE INTERNATIONAL ECONOMIC
MIGRATION AND ITS FEATURES IN THE
CONDITIONS OF GLOBALIZATION

In the article determinations of international economic migration are formulated in the wide and narrow meanings; the features of this phenomenon in the conditions of the world economics globalization are distinguished.

Key words: migration, migration system, global migration, international economic migration.

Постановка проблеми. Рух населення відбувався на всіх етапах історії людства і кожному етапу був притаманний особливий вид переселень. На сучасному етапі великого поширення набула міжнародна економічна міграція (МЕМ) як втілення процесів інтернаціоналізації економіки та соціуму. На зламі тисячоліть масштаби МЕМ змушують розглядати її як один із визначальних чинників розвитку національних економік, а також як «рушійну силу» консолідації світового співтовариства. Збільшення важливості міграційної проблематики пов'язано із подальшим прогресом процесу глобалізації, який створює нові умови для мобільності факторів виробництва у світовому вимірі. Виникнення нових видів та форм МЕМ, зміна її напрямів і поява нових кількісних та якісних параметрів трансформуює зміст цього процесу.

Специфіка сучасної МЕМ (порівняно з іншими історичними періодами) багато в чому зумовлена глобалізацією, вимагає формування нових уявлень про природу цього явища, його семантику в сучасній світогосподарській системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вищезазначена актуальність проблеми потребує уточнення сутності МЕМ та виявлення її особливостей в умовах глобалізації. Для уточнення визначення МЕМ нами проведено аналіз робіт таких авторів, як: І. Івахнюк [1], Л. Руденко (зі співавторами) [2], М. Колосницина та І. Суворова [3], І. Цапенко [4]. Для виявлення особли-

востей МЕМ в умовах глобалізації досліджено праці М. Оберга, Ф. Моллера і П. Валленстіна [5], Н. Іванова [6], В. Загашвілі [7], Е. Кириченка [8], Н. Преображенської [9], О. Богомоллова [10]. Проведений аналіз довів необхідність уточнення сутності МЕМ і у цьому контексті розгляду її особливостей в умовах глобалізації.

З огляду на вищезазначене **мета роботи** полягає в уточненні та розвитку науково-теоретичних положень щодо визначення сутності й особливостей міжнародної економічної міграції в умовах глобалізації.

Основні результати дослідження. Новий історичний етап глобалізації викликав онтологічні зміни МЕМ. У загальному вигляді міжнародна міграція населення розглядається як процес руху (переміщення) населення між країнами різних типів незалежно від характеру і цілей. Відповідно до мігрантів (від лат. *migrantis* – той, що переселяється) відносять усіх осіб, що мігрують. Критичний аналіз існуючих визначень понять «міжнародна трудова міграція» і «міжнародна міграція робочої сили» (І. Іванюка, В. Іонцева [1], Л. Руденко [2], М. Колосницина та І. Суворової [3] та ін.), а також низки закономірностей розвитку глобальних міграційних процесів дозволив встановити необхідність визначення дефініції «міжнародна економічна міграція», яка має більш широкий контекст. Нові акценти в дослідженні МЕМ, зумовлені глобалізацією, змушують переглядати сучасні уявлення про міжнародні міграційні потоки та посилювати їх економічний аналіз.

У широкому значенні під MEM слід розуміти добровільний рух (переселення) людей, що виникає під впливом економічних чинників (мотивів, міркувань) і спрямований на реалізацію відповідних інтересів. При цьому слід розглядати максимально широкий спектр суб'єктів MEM (у тому числі об'єднаних у групи, наприклад, сімейна міграція), що диференціюються за економічними інтересами, а також брати до уваги сутнісні особливості легальної та нелегальної міграції.

У вузькому значенні міжнародну економічну міграцію слід розуміти як переважно зворотні та легальні переміщення людей, пов'язані зі вступом у трудові відносини і реалізацією підприємницької спроможності або особливого статусу за кордоном. При цьому трудові та підприємницькі міграційні потоки можуть розглядатися роздільно з урахуванням різноманіття їх форм і каналів. До мігрантів із особливим статусом відносяться особи, що досягли великих успіхів у творчості, спорті й ін. та бажають реалізувати свої здобутки в інших країнах. Певні економічні аспекти має сімейна і гуманітарна міграція.

В умовах глобалізації міграційні потоки лібералізуються й стають більш диверсифікованими. Тому і у широкому, і у вузькому значеннях чинник часу, за яким міграцію поділяють на безповоротну, постійну (довгострокову) та короткострокову (у тому числі сезонну, мятликову, епізодичну), не є визначальним. Проте для вирішення завдань конкретного дослідження цей чинник може враховуватися стосовно певних видів міграційних потоків (наприклад, тимчасових і постійних).

Для уточнення сутності MEM слід брати до уваги такі її головні характеристики, як: адаптивний характер; мобільність (гнучкість); екзистенціальний аспект; просторовий аспект. Характерні риси MEM як економічного явища тісно пов'язані з його характеристиками як процесу, зумовленого глобалізацією. Основними серед них є: стихійність, хаотичність і стохастичність. Вони пояснюються формуванням глобального простору, побудованого на ліберальних принципах, у межах якого здійснюються трансакції та мобільність робочої сили. «Пом'якшення» умов міграції знижує ступінь контролю за міграційними процесами. Мігранти натомість одержують більший вибір векторів руху. Тому масова MEM не є впорядкованою і має високий рівень залежності від суб'єктивних чинників. З огляду на це виникають природні зони (центри, регіони) концентрації міграційних потоків, а однією з найважливіших характеристик MEM стає «тяжіння» мігрантів. В умовах глобалізації виникають такі зони, які притягають людей з різних регіонів (частин глобального простору). Такі зони називають глобальними міграційними центрами.

Сучасна MEM – це складний, динамічний, розтягнутий у часі процес, що складається з комплексу субпроцесів. Конкретний міграційний потік містить серію мікроциклів, як-от: виїзд, пошук роботи/реєстрація підприємства, облаштування, повернення, возз'єднання мігрантів із родинами та ін. Тому слід виділяти структурні характеристики MEM. Складність міжнародної економічної міграції також зумовлена її поширенням на різні види ресурсів, якими володіють люди, що переміщуються в результаті міграції. У межах міжнародної трудової міграції розглядається рух тільки трудових ресурсів. Проте структура ресурсів, що пе-

реміщуються разом з людьми, є складнішою. У зв'язку з цим, досліджуючи MEM, доцільно використовувати концепцію вітальних ресурсів (час, знання, енергія, гроші).

Окрім цього, MEM як глобальне економічне явище має тісний системний зв'язок з іншими економічними закономірностями і явищами. Причому для MEM може застосовуватися така характеристика, як аффінітність (від лат. *affinitas* – тісний зв'язок, спорідненість), тобто ступінь «легкості», з якою MEM взаємодіє з іншими явищами. З низкою явищ спостерігається синергетична взаємодія. Зокрема це стосується зміни кон'юнктури економічної активності й циклів розвитку економіки, зв'язок MEM з якими виявляється у комплексності та ампліфікації. Ампліфікація (від лат. *amplifikatio* – поширення, збільшення) визначається як посилення дії параметрів у складній системі взаємодії MEM з іншими глобальними процесами і явищами, коли незначна зміна в міграційних потоках викликає сильний ефект у інших сферах, або навпаки. Однак це унеможливує певну об'єктивну автономність (відносну відособленість) сфери MEM.

Більш широкий характер MEM (порівняно з міжнародною трудовою міграцією) вимагає відповідного підходу до розгляду міграційних зв'язків (відносин) країн, міграційних потоків (у тому числі еміграційних, пов'язаних із виїздом з країни, та імміграційних, пов'язаних із в'їздом до країни), а також перегляду поняття «міграційна система» Традиційно міграційна система розуміється як сукупність міграційних зв'язків між окремими країнами [2]. При цьому міграційні потоки, що утворюються людьми, розглядаються нерозривно з певними фінансовими (трансферти) та матеріальними (товари, активи) потоками. Усі ці потоки регулюються й доповнюються спеціальними інститутами, які упорядковують міграційні потоки, а за необхідності забезпечують стабільність і збалансованість їх параметрів. У цьому контексті варто розглядати рівень розвитку міграційної системи, що характеризується кількісними показниками міграційних потоків та їх динамікою, різноманіттям, складністю структури, а також «віком» (періодом історичної еволюції), який характеризує тривалість існування центрів (регіонів) міграції (тяжіння мігрантів) із традиціями, моделями, каналами, векторами та ін., що сформувалися.

Сучасна панорама міжнародних міграційних потоків, що існують у глобальному просторі, дозволяє виділити за структурними і просторовими ознаками декілька рівневих типів міграційних систем (див. рис.).

Кожному типу міграційних систем відповідають певний вид ринку праці, інституційні механізми набору робочої сили та реєстрації підприємців, визначені моделі міграційних потоків.

Основними характеристиками глобальної міграційної системи є: ієрархічність – складається із систем нижчого порядку; тісний зв'язок із зовнішнім середовищем – система залежить від тенденцій розвитку загального середовища глобального простору й сама утворює зовнішнє середовище для багатьох процесів і явищ; безперервність еволюції – система, генеруючи зміни, одночасно адаптується до змін зовнішнього середовища, еволюціонує, змінюючи склад своїх елементів, трансформуючи якісні параметри відповідно до вимог навколишнього світу; складність – містить безліч компонентів, що взаємопов'язані та

Рис. Рівневі типи міграційних систем та їх характеристика

Джерело: Схему складено особисто автором

взаємодіють між собою і змінюються не тільки спільно, а й автономно; інтегрованість – складний компонентний характер системи, заснований на інтеграції, яка зумовлює наявність коопераційних та синергетичних ефектів при взаємодії її компонентів; безповоротність розвитку – зважаючи на об'єктивність глобалізації і безперервність процесу трансформації системи, її повернення в колишній стан є практично неможливим; флуктуативність – можливість системи за певних умов швидко переходити в інший стан, конфігурація якого невідома, що створює деяку невизначеність.

На основі рівневої стратифікації міграційних систем (або систем MEM) повинні змінитися підходи до типології країн світу за особливостями їх участі у глобальних процесах MEM. Традиційний поділ на донорів, реципієнтів і країни, для яких характерні еміграційні та імміграційні процеси, доповнюється поділом країн за позиціями у глобальних потоках людей.

В умовах глобалізації функції міжнародної економічної міграції у світовій економіці розширюються. Сьогодні можна виділити такі функції MEM: 1) прискорювальна – передбачає прискорення економічних процесів і, головне, розвитку певних національних і світової економіки; 2) розподільна – передбачає розподіл вітальних ресурсів між країнами, інтеграційними угрупованнями, регіонами світу та ін.; 3) селективна – передбачає певний вибір країн (національних економік) з погляду поточного стану і перспектив розвитку; 4) консолідує – передбачає зміцнення цілісності глобального простору на основі розвитку міграційно-економічних та соціальних зв'язків між країнами; 5) уніфікуюча – передбачає уніфікацію (гармонізацію) національних інститутів і культур у результаті переселення великих мас населення, що дістають можливість впливати на внутрішнє середовище країн; 6) по-

токостворююча – передбачає вплив на переміщення економічних ресурсів (чинників виробництва) з утворенням нових соціальних, інформаційних, фінансових, матеріальних потоків.

На сучасному етапі міжнародна міграція населення «...стала глобальним процесом, що охопив практично усі континенти і країни, усі соціальні прошарки» [4, с. 52]. Можна погодитися з авторами роботи (М. Оберг, Ф. Моллер і П. Валленстін), що в умовах глобалізації світ формувався не тільки як інформаційне суспільство і глобальна економіка, а й як «планета мігрантів» [5, с. 67–69]. Це докорінно перебудовує соціально-економічну, суспільно-політичну, етнокультурну та демографічну структури світової спільноти. Як відзначає Н. Іванов: «Глобалізаційні процеси різко посилюють міжнародні зв'язки і залежність між країнами та окремими соціумами в економічній, інформаційній, політичній, екологічній, міграційній і багатьох інших сферах» [6, с. 3]. Глобалізація, що передбачає швидкий та широкомасштабний обмін товарами, послугами, інформацією, капіталами і людськими ресурсами, як явище розвивалася протягом багатьох сторіч. До сучасного моменту її значущість настільки зросла, що вона почала впливати на сутність та зміст усіх сфер і форм міжнародних відносин. Це характерно й для MEM. Об'єктивність, безповоротність та неоднозначність впливу глобалізації змушує розглядати її як сукупність умов для всіх загальносвітових процесів і явищ.

Світогосподарська система перманентно трансформується. Це зокрема визначено зміною етапів економічної глобалізації [7, с. 15], яка охоплює міжнародну мобільність населення і сприяє консолідації ринків праці (у межах процесу формування світового ринку). Глобалізація, що супроводжується більш значними міграційними потоками людей, змінює власне якість

MEM. По-перше, глобалізація, прискорюючись, динамізує рух (перерозподіл) усіх мобільних чинників виробництва. За необхідних економічних передумов це дозволяє досягнути нового кількісного рівня. Під впливом глобалізації у сфері руху факторів виробництва виникає нове явище – супермобільність (надмобільність), яке розкриває нову якість міжнародного руху переміщень і його значущість. По-друге, глобалізація, в основі якої лежить утворення загальносвітових мереж (інформаційних, виробничих тощо), створює нові канали (схеми) міждержавних переміщень населення. Зокрема подальший розвиток міжнародних компаній формує інтернальні механізми переміщення робочої сили. По-третє, глобалізація (у її сучасному вигляді), що в цілому зберігає різноманітність світу, сприяє підвищенню гнучкості світового ринку, що зумовлює лібералізацію (і водночас деяку хаотичність) руху чинників, поширення знань, технологій тощо. По-четверте, глобалізація, яка сприяє поглибленню міжнародного поділу праці та створює симбіоз суперництва і співробітництва, опосередковує подальшу диференціацію міграційних потоків, що нерозривно пов'язано з цими основоположними закономірностями розвитку світового господарства. У результаті виникають нові типи і моделі організації міграційних потоків, спричинені розвитком глобальної системи виробництва. По-п'яте, глобалізація є наслідком різнопланової лібералізації міжнародних зв'язків і одночасно причиною подальшої «демократизації комунікацій» [5, с. 68]. Тому (а також через низку інших причин) відстань перестала бути домінуючою характеристикою у структурі чинників мобільності населення, змінилися просторові й часові властивості цього явища. По-шосте, глобалізація, трансформуючи природу світового господарства, сприяє виникненню процесів і явищ, що мають загальносвітовий характер. Зокрема глобалізація стимулює перетворення структури світових потоків факторів виробництва завдяки появі їх нових видів та форм. Окрім цього, підвищення ступеня цілісності світового господарства і його розвиток як єдиного «організму» змушує розглядати глобальні явища, у тому числі це стосується MEM (наприклад, глобальна міграція чи глобальні міграційні потоки), світового ринку праці (наприклад, глобальне безробіття), демографічних процесів, а також руху інших чинників виробництва (насамперед міжнародних інвестицій). Підтвердження факту виникнення нових видів глобальних міграційних потоків, що мають особливу (глобальну) природу, міститься в роботі Е. Кириченка [8], який розглядає такі явища, як перехід до глобального «руху розуму», глобальний «кругообіг» розуму [8, с. 3]. Н. Преображенська, аналізуючи форми міграції, відзначає перехід до нової форми – «глобалміграції», – для якої характерне переміщення населення у глобальному просторі на невизначений термін і послаблення прив'язки до національно-державного статусу осіб, що переміщуються [9, с. 85–87].

Отже, сучасна міграція загалом і MEM зокрема є проявом цивілізаційного розвитку світу як цілісного

утворення, створює сферу відносин між окремими країнами та є однією з особливостей сучасної економічної та соціальної глобалізації. Міжнародна міграція розглядається одночасно як чинник (рушійна сила) і результат глобалізації [10, с. 202], сфера розвитку процесів глобальної мобільності. Проблематика MEM є універсальною, має значення для всіх без винятку країн, оскільки їх входження у світову спільноту тісно пов'язано з виникненням міграційних потоків.

Висновки. Таким чином, взаємозв'язок глобалізації і MEM є очевидним. Глобальна міграція розглядається як самостійне явище, що набуває специфічних рис, стимулює формування систем забезпечення, стає елементом глобального економічного порядку. Масштаби та функціональні параметри MEM зумовлюють її особливу роль у світовій економіці. Інституційні моделі забезпечення міграційних потоків в умовах глобалізації диверсифікуються й охоплюють традиційні міграційні канали, а також специфічні глобальні механізми, наприклад, інституційні структури міжнародних корпорацій і міжнародних організацій. У перспективних дослідженнях за цим напрямом передбачається дослідити практику проведення міграційної політики окремих країн світу в умовах глобалізації.

Література

1. Ивахнюк И. В. Международная трудовая миграция : учеб. пособие / И. В. Ивахнюк. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2005. – 286 с.
2. Миграция украинцев в Сибирь и Дальний Восток в системе российско-украинских миграционных связей / [Руденко Л. Г., Мисевич К. Н., Фашевский Н. И. и др.] ; отв. ред. Л. Г. Руденко. – Иркутск – Киев, 2007. – 110 с.
3. Колосницына М. Г. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования / М. Г. Колосницына, И. К. Суворова // Экономический журнал ВШЭ. – 2005. – № 4. – С. 543–565.
4. Цапенко И. Социально-политические последствия международной миграции населения / И. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 3. – С. 52–63.
5. Oberg M. Early conflict prevention in ethnic crises, 1990–1998 / M. Oberg, F. Moller, P. Wallenstein // Conflict management and peace science. – 2009. – Vol. 26. – № 1. – P. 67–91.
6. Иванов Н. Глобализация и общество: проблемы управления / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 4. – С. 3–15.
7. Загашвили В. На пороге нового этапа экономической глобализации / В. Загашвили // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 3. – С. 15–23.
8. Кириченко Э. От «утечки умов» к глобальному «круговороту умов» / Э. Кириченко // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 10. – С. 3–11.
9. Преображенская Н. М. Философские аспекты миграционных процессов / Н. М. Преображенская // Вестник Московского университета. Серия 7 «Философия». – 2004. – № 5. – С. 76–90.
10. Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации : учебник / О. Т. Богомолов. – М. : Экономика, 2007. – 359 с.

Стаття надійшла до редакції 8 листопада 2010 року